

УДК 316.334

JEL Classification: J 21

DOI 10.35433/ISSN2410-3748-2023-1(32)-9

Сірий Євген
доктор соціологічних наук, професор,
гол.наук.сп. НДЦ «Інститут сімейної та
молодіжної політики імені О.Яременка»
Державний педагогічний університет
імені Михайла Драгоманова
<https://orcid.org/0000-0003-3396-8168>

РЕСУРСНІ МОЖЛИВОСТІ МОЛОДІ В ОПТИМАЛЬНОМУ ВИБОРІ ПРОФЕСІЙНОЇ ЗАЙНЯТОСТІ (З ВРАХУВАННЯМ СОЦІАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ)

У статті висвітлюється одна із проблем соціального становлення молоді – її перспективи щодо економічної зайнятості та фахового розвитку у ракурсі можливостей доступу до соціально-економічних ресурсів, що є визначальними у професійній зайнятості молоді, її фахової самореалізації та конкурентоспроможності на ринку праці. Як такі, автором вони виділяються та описуються у кілька груп чинників: доступ до якісної освіти, ресурси фахової самореалізації, проблеми зайнятості, підприємницького розвитку і самозайнятості, які більш-менш обширно відображають напрямки генерації перехід професійної залученості молоді на теперішній час у сфері працевлаштування та самозайнятості.

До уваги бралися, як перманентні іманентні для України диспропорції у сфері організації та самоорганізації ринку праці, що генерують такого роду проблеми, так і ті, що генерувалися соціальними викликами війни в Україні – скорочення державних видатків на вищу освіту та на бюджетні місця у закладах вищої освіти, знецінення отримуваних кваліфікацій, знищення великої частки ринку праці в Україні, зменшення вакансій, сплеск безробіття, знищення частки бізнес-ресурсів, зниження платоспроможності населення та ін. Наголошується, що можливість повноцінного доступу (використання) відповідних ресурсних інституціональних можливостей формує характер взаємовідносин між владою та суспільством, нівелює зростання соціально-статусної диференціації, яка сприяє поглибленню соціального розшарування населення, зниження економічного рівня активності молоді та ін.

Ключові слова: ринок праці, доступ до суспільних ресурсів, зайнятість, фахова самореалізація, освітні ресурси, ресурси зайнятості, підприємництво.

RESOURCE OPPORTUNITIES OF YOUTH IN THE OPTIMAL CHOICE OF PROFESSIONAL EMPLOYMENT (TAKING INTO ACCOUNT TODAY'S SOCIAL CHALLENGES)

The article highlights one of the problems of youth social formation - its prospects for economic employment and professional development from the perspective of access to social and economic resources, which are decisive in the professional employment of young people,

their professional self-realization and competitiveness in the labor market. As such, the author singles them out and describes them in several groups of factors. These are: access to quality education, resources for professional self-realization, problems of employment, entrepreneurial development and self-employment, which more or less comprehensively reflect the directions of generation of obstacles to the professional involvement of young people at the present time in the field of employment and self-employment. Both permanent immanent disparities in the field of organization and self-organization of the labor market, which generate such problems, and those generated by the social challenges of the war in Ukraine were taken into account. These are: reduction of state expenditures on higher education and budget places in institutions of higher education, devaluation of received qualifications, destruction of a large share of the labor market in Ukraine, decrease of vacancies, surge of unemployment, destruction of the share of business resources, decrease in the solvency of the population and other. It is emphasized that the possibility of full access (use) of relevant resource institutional opportunities shapes the nature of the relationship between the government and society, levels the growth of social-status differentiation, which contributes to the deepening of the social stratification of the population, a decrease in the economic level of youth activity and other.

Keywords: *labor market, access to public resources, employment, professional self-realization, educational resources, employment resources, entrepreneurship.*

Постановка проблеми. В умовах поглиблення трансформаційних процесів в Україні загострилося чимало і молодіжних проблем. Вони не були й не є новими, але, багато в чому відображають економічну детермінанту у соціальному становленні молоді. Серед таких варто вказати на: зниження рівня життя, безробіття, низькі можливості професійної самореалізації, значна економічна та соціальна залежність від батьків та ін. [1].

Соціологічний та соціально-економічний аналіз подібних процесів базується, у тому числі, і на ресурсному напрямку дослідження з врахуванням різних соціально-економічних та демографічних засад, зокрема: економічної активності та зайнятості, території проживання та типу поселення, освіта, професія, економічний, соціальний та культурний капітал. Молодь, як правило, відноситься до низькоресурсної групи, низький рівень доходів якої, освітні та професійні можливості якої сприяють на зниження мотивації та відсутність установок на професійну діяльність, розширення неформальних способів досягання цілей. Тому з цих позицій, низький рівень доступу до економічного, соціального (інституційного) та культурного капіталу є великою вадою для професійної самореалізації, економічної активності та економічного зростання молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика доступу до суспільних ресурсів є окремою лінією у вивченні більш ширшого напрямку – соціальної нерівності. Останній приділялася увага через призму прикладного рівня і молодіжного сегмента такими вітчизняними дослідниками, як: Левчук Н., Оксамитна С., Хоменко Л. (освітня нерівність), Макеєв С., Куценко О. (суспільство нерівних), Балакірева О., Головенько В., Дмитрук Д. (аспекти соціальної нерівності), Міланович Б.,

Лібанова Е., Мисляєва І. та інші. Однак, на рівні доступу до соціальних ресурсів, як можливостей розвитку увага суттєво не акцентувалася.

Формулювання цілей статті та виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Як зазначалося, окремою лінією виявлення та дослідження соціальних нерівностей, як одної з найгостріших наукових проблем у соціології та інших соціогуманітарних науках, на сьогодні є проблема можливостей доступу до суспільних ресурсів, особливо для молодіжного сегмента. В цьому випадку йдеться про такі можливості молоді у професійному зростанні, як: доступ до якісної освіти, зайнятості, фахового розвитку через різні соціальні чинники. Дослідження соціального становлення молоді актуалізує та вимагає аналізу такого роду проблем, тим більше з появою соціальних викликів війни та геноциду проти України. У статті застосовано загальнонаукові методи узагальнення описовий метод, аналітичний аналіз та індукції, які інтегрально дозволяють поповнити науковий опис щодо окремих ситуацій соціальної нерівності в аспекті проблеми доступу до соціальних ресурсів у соціальному становленні молоді.

Виклад основного матеріалу дослідження. За останнє десятиліття можливості реалізації життєвих планів та прагнень, перш за все у професійній діяльності, для багатьох молодих людей зазнали істотних обмежень з різних причин. З одного боку, це наявність та зменшення дії старих інституційних регулятивних чинників. З іншого – несформованістю нових. Суттєвої проблеми (а подекуди і катастрофічної) у цьому соціальному полі додала військова агресія проти України, що створила нові суспільні виклики перед молоддю, які потрібно подолати спільними зусиллями можливості та злагожденості дій держави, недержавних інституцій та суспільно-економічної активності самої молоді.

У сфері професійної самореалізації найважливішими проблемами для молоді є доступ до якісної освіти, до робочих місць, до відповідної інформаційної системи стосовно прийнятних місць на ринку праці, до можливостей самозайнятості. У сьогоднішній соціально-економічній ситуації в Україні найбільш характерними проявами соціальної ексклюзії у розумінні браку бути залученим у більшості дієвих сфер, на думку фахівців, є, крім обмеженості участі у споживанні (враховуючи різні причини та включаючи й низький рівень освіти) – доступ до оплачуваної праці. Певним «супутником» цієї проблеми також виступає (у певних аспектах соціальної взаємодії) і проблема підтримки з боку влади [2].

Професійно-освітні можливості є персональною характеристикою кожного індивідуума і будується ним залежно від різних цілей, які він переслідує, професії, яку бажає отримати. Змістовно, сюди відноситься одержання формальних кваліфікацій, інституційно підтверджених компетенцій, що супроводжується приростом знань, умінь і навичок, придбанням професійного досвіду. Тут передбачається і послідовна їх

конверсія у відповідні позиції на ринку праці. Тому, цілком логічно та закономірно, що необхідність виживання змушує молодих людей змінювати своє покликання та вибрати таку професію, яка забезпечить більш високі матеріальні можливості.

Проблема забезпечення зайнятості молоді обумовлена не тільки низьким рівнем її конкурентоздатності на ринку праці, низьким або відсутністю необхідного практичного досвіду, стажу роботи з професії, але і «доступністю» до ресурсів (економічний, правовий, соціальний), рівнем кожної молодої людини економічним (фаховим), соціальним (комунікативним) та культурним (освіченість) капіталом.

Зрозуміло, що у кожної окремої молодої людини такі ресурси різняться. Але можна відобразити деякі загальні показники стану ресурсного компонента людського потенціалу молоді. По-перше, досить очевидно, що для молоді як соціально-демографічної групи, яка перебуває у процесі постійного становлення, є типова обмеженість ресурсів та їх порівняно менший обсяг у порівнянні з ресурсами «дорослого». З іншого боку, існують системні перманентні проблеми, які були та є перешкодою у професійній самореалізації.

Першим «фронтом» проблем у професійній самореалізації та оптимальності вибору професійної зайнятості вважатимуться (за нашою класифікацією) – освітні проблеми та доступ до ресурсів професійно-освітнього зростання.

У системі фахового самовизначення та економічної самозайнятості, першим шаблоном у цій життєво-професійній сфері є можливість отримання професійної освіти. Варто зазначити, що рівень її доступності та її кумулятив для окремого індивіда, через різні соціальні чинники визначає початкові стартові траєкторії професійної самореалізації.

Аналіз та вивчення проблеми в оптимальному виборі професійної зайнятості на первинному етапі – отриманні післяшкільної освіти, дають підстави нам визначити та обґрунтувати типові проблемні чинники. І чинник «нерівності» виявляє свої контексти. Молодь стикається з різними проблемами нерівності можливостей у сфері освіти, з протиріччям між декларованою рівністю прав на її здобуття, з одного боку. З іншого – це що існує соціальна диференціація в освітній сфері, яка в умовах нашого суспільного укладу створює і не завжди конструктивні стани та ситуації. З причини соціальної, матеріальної, територіальної та інформаційної нерівності, можливостей отримання освіти та освітньої самореалізації, перспективу отримання належної освіти, яка відповідала б «сучасним» критеріям, у відповідності, наближено до опосередкованих світових взірців, мають далеко не всі представники молодіжної когорти. Тому, на думку соціальних дослідників, соціологів, при виборі професії школярі, як правило, на перше місце часто ставлять не ті професії, які вони хотіли б отримати, а ті, які можливо отримати з міркувань «доступності».

Окремим питанням в освітній проблемі стоїть система зовнішнього незалежного тестування. На сьогодні, умовах нашої дійсності, випускники різних закладів вищої освіти, хоча і мають рівний доступ до участі у зовнішньому незалежному тестуванні, але, як показує практика, проблема все ж існує. По-перше, проблема є у відсутності рівних можливостей за місцем проживання. По-друге, з об'єктивних причин відсутній рівний доступ до якісної підготовки до тестування. Це і соціальні кадрові проблеми у сільській місцевості, її периферійність. Соціально-територіальна диференціація є суттєвою проблемою у цій сфері. За підтвердження окремих відповідних досліджень, «віддаленість і нестача хороших шкіл» є найбільш вагомою перешкодою для отримання високоякісної середньої освіти залежно від місця проживання (45-48%), тоді як у містیان проблема такою не стоїть. Там більше переймаються доплатами за додаткові якісні послуги в освітній підготовці (45-48%). Тому, як наслідок, ці чинники обмежують рівноцінний доступ до якісної вищої освіти. Відповідно можна стверджувати, що задекларований принцип забезпечення рівного доступу до освіти є дещо умовним [3].

Як показує практика, в Україні накопичені серйозні диспропорції, пов'язані з неузгодженістю змісту вищої освіти з потребами ринку праці. Це пов'язано із: проблемою приведення освітніх стандартів до потреб суспільного розвитку, професійно орієнтованих програм; структурними диспропорціями між ринковим попитом на професії та освітніми пропозиціями. Все це різноманітно обмежує поле професійних преференцій молодій людині та можливості її професійного вибору.

З іншого боку, збройна агресія проти України 2022 р. в цілому додатково призвела до істотних негативних змін у системі вищої освіти України. Досвід показує, що це, зокрема, виражається у: скороченні державних видатків на вищу освіту та на бюджетні місця у закладах вищої освіти; у знеціненні отримуваних кваліфікацій. Зниження доходів населення, вимушена міграція, значне посилення «освітньої міграції» генерували суттєве зниження попиту на вітчизняну вищу освіту. Відповідними наслідками це негативно позначилося на діяльність освітньої структури: викладачів, адміністрацій та мережі ЗВО; загострило процес конкуренції, безробіття випускників ЗВО, великої інфляції вищої освіти.

Це, так звана перша ланка проблем – освітня. Наступною ланкою слід вважати проблеми професійної зайнятості та доступ до ресурсів фахового розвитку. Тут можна стверджувати, що наступним щаблем у процесі професійного самовизначення, професійної самореалізації, формування траєкторії соціально-професійного розвитку, можливого кар'єрного зростання є доступ до ресурсів *фахової самореалізації*. Сюди може входити: ознака професійної суб'єктності молодій людині (особистісні характеристики), набуті в процесі освіти фахові навички та компетентності – все, що можна віднести до фахової пропозиції

соціального агента на ринку праці. Далі, за нашим спостереженням, мають місце фаховий попит, як зовнішні умови можливої інклюзії (соціально-економічного включення) соціального агента у процес професійної зайнятості та кар'єрного зростання (професійної самореалізації). Окремою ланкою у системі взаємодії попиту та пропозиції є наявність соціального капіталу.

На наступному етапі входження у професійну сферу, в системі оптимального вибору професійної зайнятості, а саме – професійної залученості, як показує практика, молода людина стикається вже з іншими проблемами. Дослідницький досвід показує, що вони формуються з таких ситуативних позицій.

Перше: тип та структура вітчизняної економіки характеризується низьким рівнем затребуваності працівників розумової діяльності та високим рівнем затребуваності «непривабливих» професій з високим рівнем фізичної діяльності.

Друге: характерним є високий та зростаючий рівень безробіття, низька оплата праці та соціальна непривабливість «масових професій».

Третє: характерною є наявність невідповідності освітніх знань та навичок до потреб роботодавця, що виявляється, зокрема, у: недостатній обізнаності із сучасним обладнанням, технологіями, змістом праці.

Четверте: одним із суттєвих перешкод у реалізації отримати прийнятну роботу (або за фахом), було і є бар'єр з боку роботодавців, а особливо їх представників – кадрових агенцій, які розглядають і відносять відсутність досвіду у роботі пошукача до не завжди конструктивних, а іноді й амбіційних важелів у власних інтересах.

П'яте: ринкова мінливість (надлишок одних, дефіцит інших) у попиті на набуті професії та їх пропозицій, необґрунтоване замовлення фахівців, не затребуваних на ринку праці України позбуває можливості первинної професійної самореалізації.

Шосте: відповідна перманентна недосконалість організаційно-управлінських та регулятивних та інших інституційних механізмів сфери зайнятості та ринку праці, та розбалансованість ринку праці та освітніх послуг обмежує можливість реалізації більшості соціальних прав агента та підвищує ризик нестабільної зайнятості та неотримання постійного доходу, підвищення ознак домінуванням роботодавця на ринку праці. Це, в свою чергу, призводить до втрати професійно-кваліфікаційних знань та навичок, а в кінцевому рахунку – зростання неформальної зайнятості. Це є, одними із складових проблем, можливостей доступу до суспільних ресурсів. У цьому випадку йдеться про доступ до ресурсу зайнятості.

Сьоме: війна вже знищила приблизно половину ринку праці в Україні (про це свідчать опитування серед найманих працівників та самозайнятих). За оцінками фахівців, найбільше потерпіли наймані працівники, а також малий та середній бізнес [4]. Перспективи

перекваліфікації наразі непевні, а збільшення робочих місць очікується лише в кількох галузях. Через довгострокові ефекти війни безробіття в Україні стало і залишатиметься тривалий час вищим від свого природного рівня. За різними оцінками, кількість вакансій в Україні зменшилась у 20 разів у порівнянні з довоєнним часом [5]. І хоча для адаптації підготовки фахівців до швидкої зміни запитів на ринку праці, Рада ухвалила закон про доступність для молоді повторного бюджетного навчання у закладах профтехосвіти українцям [6; 7], однак, це зараз не сприятиме суттєвим змінам на покращення.

Вище наведені підсумкові позиції більш-менш обширно відображають напрямки генерації перешкод професійної залученості молоді на теперішній час у сфері працевлаштування, найманої праці. Далі варто перейти до проблеми самозайнятості, доступу до ресурсів підприємницького розвитку.

Професійна зайнятість має кілька форм реалізації: робота у державних чи приватних структурах, фахова неформальна (фрілансова) самозайнятість, підприємницька самозайнятість. Кожна з них має свої особливості функціонування та розвитку.

На шляху до відкриття власної справи, молоде покоління зустрічається ще з більшою кількістю різних проблем зовнішнього та внутрішнього характеру. Вони пов'язані як з фінансовою, так і освітньо-професійною сторонами питання. Перш за все, це – недостатній об'єм (відсутність) стартового капіталу, обмежений рівень фінансових, комунікативно-технологічних відносин, що обумовлено нетривалим досвідом та недостатньою кількістю навичок.

Як показує досвід, протягом останні три десятки років проблемні сторони розвитку молодіжного підприємництва характеризувалися загалом: обмеженим соціальним досвідом представників підприємницької самозайнятості; великими проблемами з пошуком стартового капіталу та доступом до кредитів; наявністю неприйнятеного кредитування; невисокими практичними здібностями використання економіко-правових норм; високим рівнем та, одночасно, деструктивним впливом системи оподаткування, з боку бюрократичних структур; відсутністю належної ділової репутації; обмеженим соціальним капіталом на рівні індивідуальних контактів у сфері бізнесу та владно-адміністративних структур. Ті, чи інші проблеми різною мірою (без суттєвої різниці) перманентно проявляються як перешкоди у розвитку малого бізнесу загалом, і молодіжного, зокрема.

Як підтвердження, згідно з результатами багатьох відповідних обстежень, основними із таких проблем, що перешкоджають відкриттю власного бізнесу молодими підприємцями (без врахування викликів війни) є: відсутність чи неможливість отримання стартового капіталу (до 2/3 молоді); відсутність необхідного досвіду на ринку праці (до половини

молоді); недостатній рівень відповідної освіти (близько 1/3 молодих потенційних підприємців) [8]. Як правило, навчальні заклади, більшою мірою, надають лише теоретичні знання. Однак, як показує практика, в недостатній кількості створюються можливі практичні навички, стимули та поведінкові компетенції, націлені на ефективну та успішну підприємницьку діяльність. Заходи, які проводяться державними та недержавними, різними регіональними установами та профільними інноваційними організаціями для підтримки молодіжного підприємництва, як показує досвід, наразі не приносять навіть помітного ефекту. На сьогодні й на далі залишаються важко подоланими економічні, правові та управлінські перешкоди, які є доволі обтяжливими і заважають реалізації молоді в бізнесовому просторі.

Аналіз цієї проблематики показує, що наразі більшість регіонів України характеризується практичною відсутністю розвинених платформ, осередків реального стимулювання підприємницького потенціалу молоді, де вона могла б отримувати відповідні знання та навички, обмінюватися інформацією, генерувати та реалізовувати власні ідеї та отримувати консультування фахівців та експертів. В результаті цього, досить значна частина ідей або не з'являються або не виходять на ринок. Вони залишаються непочутими та нереалізованими в стінах вищих навчальних закладів, виробничих ланках та науково-дослідних установах.

На жаль, війна у багатьох регіонах України в буквальному сенсі знищила більшу частину малого бізнесу. Малий/дрібний бізнес через військову агресію став зажатим між мінімально можливим збутом своєї продукції, послуг та, відповідно, скороченням попиту. Підприємці часто змушені призупиняти діяльність через відсутність рентабельності. Як показує досвід, втрата чи пошкодження бізнес-ресурсів: виробничих активів та інфраструктури, виснаження фінансових можливостей бізнесу, переривання торгівельно-логістичних каналів послабили потенціал ринку праці, що призвело до «зривів» та втрати можливостей не тільки до працевлаштування більшості людей (в т.ч. молоді), але і можливостей самозайнятості. У цій сфері лише мотиваційність підвищилася.

Аналізуючи ситуацію у цій сфері, не варто робити однозначні висновки. З одного боку, ситуація певною мірою дещо покращується в тому плані, що спростився механізм реєстрації підприємницької діяльності. Певною стають більш доступними кредити малому бізнесу тощо. Однак, якщо глибше проаналізувати, то ситуація далеко не позитивна. По-перше, кредитні ресурси призначені не скільки для започаткування, скільки для розвитку бізнесу. Одноразова допомога в центрі зайнятості видається, але видається сума, яка еквівалентна мінімальній допомозі по безробіттю за введений період становила близько 60-70 тис.грн. Молодь користується цими можливостями і якійсь частці молодим людям це якось допомагає триматися на плаву чи якось себе

реалізувати. Однак, це не є якісь широкомасштабні проекти, хоч це і допомагає при дрібному господарюванні. У 2021 році було дуже мало виділено коштів за цією програмою, але вона в більшості була розрахована на пільговиків (АТОВців). На зараз, номінально якась допомога існує, однак практично вона мізерна, на кшталт неформального правила політики «від держави»: краще менше, але продуктивніше. Крім того, існує велика правове навантаження, своєрідний відбір та правовий супровід щодо отримання таких кредитів: бізнес-план, рецензії, резолюції, постійний аудит на цільове використання коштів. Це також відноситься до арсеналу не аби яких перепон щодо розвитку цієї сфери.

Крім того, широкомасштабна війна в Україні виплеснула і свої проблемні виклики для розвитку малого/дрібного бізнесу. Дуже тяжко починати бізнес районних регіонах. Як показали наші обстеження (згідно результатів експертного опитування, методом довільного інтерв'ю, n=12), у районах (невеликих, депресивних), у яких не було конкретних бойових дій практично нічого не змінилося, єдине що у торгівлі (як бізнес) асортимент продуктів значно погіршився із за логістики та окупації інших територій, звідкіля постачався товар.

Що стосується питання створення нових підприємств, то влада, де могла, надавала тим невеликим підприємствам (основа яких була на окупованих територіях) певні умови, хоч для якогось продовження (можливого) їхньої роботи. Однак, з причини непередбачуваності, роботодавець, який хотів надалі продовжувати свою роботу (бізнес), обиралися більш безпечніші території з маншим ризиком для життєдіяльності та бізнесу – подалі від прямої агресії. В основному, це – Закарпаття, райони західної України. Звісно і була сформована державна програма, яка регулює такі відповідні дії. Так, якщо внутрішньо переміщена особа виявила бажання працювати, то роботодавцю надається можливість прийняти цю людину і отримати від держави по 6,5 тис. грн. на два місяці. Тобто, це відшкодування від держави. За іншою подібною програмою держава зобов'язується допомогти постраждалим представникам малого/дрібного бізнесу.

Якщо підприємство, виїжджаючи з окупованої території отримало потенційну можливість безпечної зупинки, то на цих людей, які будуть там працевлаштовані, діє новосформована державна допомога по залученню людей до виробництва.

Однак, на що постійно звертали увагу експерти, у малих депресивних районах мало можливостей з реалізації такої програми. В основному це зводилося до торгівлі, ремонту автомобілів та інше. Географічна специфіка створювала свої корективи. У подібні райони, які були і безпечніші, але неподалік знаходилися, були мало і короткостроково привабливими стосовно географічного переміщення осіб. Як правило це: або родичі, близькі знайомі, які могли і зупинитися надовше, або

транзитери, які використовували подібні райони як короткостроковий транзит. Можливостей та привабливостей для осідання на довший період надто мало (відсутність квартир, відсутність добротних умов проживання, тощо). Так, на початку війни у такі райони заїжджало від 5 до 10 тис. людей, однак, уже через місяць, вони переїжджали в інші місця або хто повертався, в залежності від ситуації.

Загалом, на думку експертів та відповідних фахівців у цій сфері, держава неформально сама не дотримується своїх обов'язків, закріплених законодавчо. Підприємці з досвідом менш вразливі у порівнянні з початківцями у плані розвитку бізнесу. Основна проблема – це фінансування, гроші, а у початківців їх отримати – шансів дуже мало. Варто врахувати й те, що віддача від бізнесу в Україні надто довготривала, і не всі витримують перманентність низької норми прибутку, що не підтримує довгострокові плани господарювання.

Зрозуміло, що відсутність первинного капіталу, низька платоспроможність людей, особливо у депресивних регіонах сильно впливає на мотиваційність створення власної справи та продовження її розвитку. Сильного впливу надає і відсутність досвіду у початківців, так як відкриття власної справи ще не означає її самостійний розвиток, навіть при «умовному» дотриманні процедур, виконання завдань тощо.

Висновки. Питання економічної зайнятості, професійного самовизначення у різних формах та способах, в тому числі і у формі господарської (підприємницької та іншої) самозайнятості складає системну проблему соціального включення молоді у широку систему суспільних взаємовідносин у розвитку соціуму. Можливість повноцінного доступу (використання) відповідних ресурсних інституціональних можливостей формує характер взаємовідносин між владою та суспільством. На вище зазначених аргументованих результатах аналізу ми відобразили проблематичні моменти використання ресурсних інституціональних можливостей молоді у їхній подальшій професійній самореалізації. Такий стан речей підсилює соціальну ексклюзію як нерівний доступ до можливостей, якими володіє суспільство на певному етапі свого розвитку, яка, у свою чергу, формує головну перешкоду у соціальному становленні молоді. Військова агресія ще більше підсилює цю проблему. Тому, державні та недержавні інститути реалізації молодіжної політики повинні усвідомлювати реалістичність ситуації у цій сфері у паралельному пошуку оптимальних програмних рішень (способів та засобів) у стимулюванні суспільно-економічній активності молоді як один із шляхів розвитку національної безпеки в умовах війни як соціальної катастрофи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Смук О.Т., Козубовський М.Р. Соціальні проблеми сучасної молоді України в умовах трансформації політичної та соціально-економічної систем. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2014. Вип.30. С.159-161.
2. Оксамитна С., Хмелько В. Соціальна ексклюзія в Україні на початковій стадії реставрації капіталізму. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг.* 2004. № 3. С. 66-77. URL: https://www.kiis.com.ua/materials/articles/social%20exclusion_Oksamytna_Khmelko.pdf.
3. Ляховченко Н.В., Мокін Б.І. До питання про зовнішнє незалежне оцінювання якості знань. *Вісник Вінницького політехнічного інституту.* 2009. №2. С. 119-125.
4. Вплив війни: що відбувається на українському ринку праці. URL:<https://www.dw.com/uk/try-misiatsi-viiny-shcho-vidbuvaietsia-na-ukrainskomu-rynku-pratsi-a-62052011/a-62052011>
5. Реальних безробітних в Україні в 12 разів більше, ніж зареєстрованих. URL: <https://www.unian.ua/economics/other/realnih-bezrobitnih-v-ukrajini-v-12-raziv-bilshe-nizh-zareyestrovanih-minekonomiki-12063459.html>
6. Українці зможуть безоплатно здобувати профтехосвіту повторно. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/212008_ukrants-zmozhut-bezoplatno-zdobuvati-proftekhosvtu-povtorno-zakon-priynyato.
7. В Україні зняли обмеження на бюджетну освіту. URL: <https://biz.today.ua/russkyj-v-ukrayne-razreshyly-posle-ucheby-na-byudzhete-obuchatsya-povtorno-takzhe-za-schet-gosudarstva/>.
8. Сірий Є.В. *Особливості розвитку молодіжного підприємництва та самозайнятості молоді в Україні.* К.: ЦОП «Глобус», 2021. 68 с.

REFERENCE

1. Smuk, O.T., Kozubovskyi, M.R. (2014). Sotsialni problemy suchasnoi molodi Ukrainy v umovakh transformatsii politychnoi ta sotsialno-ekonomichnoi system [Social problems of modern youth of Ukraine in the conditions of transformation of political and socio-economic systems]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu. Serii: Pedagogika. Sotsialna robota*, 30, 159-161. [In Ukrainian].
2. Oksamytna, S., Khmelko, V. (2004). Sotsialna eksklyuziia v Ukraini na pochatkovii stadii restavratsii kapitalizmu [Social exclusion in Ukraine at the initial stage of restoration of capitalism]. *Sotsiologhiia: teoriia, metody, marketynh*, 3, 66-77. Retrieved from: https://www.kiis.com.ua/materials/articles/social%20exclusion_Oksamytna_Khmelko.pd. [In Ukrainian].
3. Liakhovchenko, N. V., Mokin, B.I. (2009). Do pytannia pro zovnishnie nezalezhne otsiniuvannia yakosti znan [To the question of external independent evaluation of the quality of knowledge]. *Visnyk Vinnytskoho politekhnichnoho instytutu*, 2, 119-125. [In Ukrainian].
4. Vplyv viiny: shcho vidbuvaetsia na ukrainskomu rynku pratsi [The impact of the war: what is happening in the Ukrainian labor market]. Retrieved from: <https://www.dw.com/uk/try-misiatsi-viiny-shcho-vidbuvaetsia-na-ukrainskomu-ryнку-pratsi-a-62052011/a-62052011> [In Ukrainian].
5. Realnykh bezrobitnykh v Ukraini v 12 raziv bilshe, nizh zareiestrovanykh [There are 12 times more real unemployed people in Ukraine than registered ones]. Retrieved from: <https://www.unian.ua/economics/other/realnih-bezrobitnih-v-ukrajini-v-12-raziv-bilshe-nizh-zareyestrovanih-minekonomiki-12063459.html> [In Ukrainian].
6. Ukraintsi zmozhut bezoplatno zdobuvaty proftekhosvitu povtorno [Ukrainians will be able to retake vocational education free of charge].

Retrieved from: https://jurliga.ligazakon.net/news/212008_ukrants-zmozhut-bezoplatno-zdobuvati-proftekhosvtu-povtorno-zakon-priynyato [In Ukrainian].

7. V Ukraini znialy obmezhenia na biudzhetnu osvitu [Restrictions on budgetary education were lifted in Ukraine]. Retrieved from: <https://biz.today.ua/russkyj-v-ukrayne-razreshyly-posle-ucheby-na-byudzhete-obuchatsya-povtorno-takzhe-za-schet-gosudarstva/> [In Ukrainian].

8. Siryi, Ye.V. (2021). *Osoblyvosti rozvytku molodizhnoho pidpriemnytstva ta samozainiatosti molodi v Ukraini*. Kyiv, Ukraine: Hlobus. [In Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.03.2023